

“จามรี” สัตว์ที่ไม่มีในประเทศไทย แต่ปรากฏในโบราณราชประเพณี

Submitted date: 13 May 2019

Revised date: 7 June 2019

Accepted date: 18 February 2020

เกรียงไกร ฮ่องเฮงเส็ง^๑

บทคัดย่อ

“จามรี” ไม่ใช่สัตว์ประจำถิ่นของประเทศไทย แต่ปรากฏในเขตเทือกเขาหิมาลัย ทางตอนใต้ของเอเชียกลาง บริเวณที่ราบสูงทิเบต ครอบคลุมตั้งแต่ประเทศอินเดีย เนปาล มองโกเลีย ภูฏาน ไปจนถึงเขตที่มีอากาศหนาวเย็นมากอย่างประเทศรัสเซีย ทว่า คนไทยมีความรับรู้เกี่ยวกับจามรีเท่าที่ปรากฏหลักฐานอย่างน้อยที่สุดคือตั้งแต่สมัย กรุงสุโขทัย อยุธยา เรื่อยมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ โดยสันนิษฐานว่าเผยแพร่เข้ามา ผ่านการเผยแพร่ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาซิกข์ และพระพุทธศาสนาจากประเทศอินเดีย หรือผ่านเส้นทางการค้าจากพ่อค้าชาวอินเดีย อาหรับ และจีน ที่มีการผลิตผ้าขนสัตว์ จากจามรี จะเห็นได้ว่า ขนจามรีถูกนำมาใช้เป็นเครื่องประกอบในโบราณราชประเพณี ของราชสำนักสยามหลากหลายประการ เช่น “พระแสงจามรี” หนึ่งในเครื่องเบญจราช กุฎภัณฑ์อันเป็นสัญลักษณ์แสดงพระราชอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งได้รับ อิทธิพลมาจากอินเดียโบราณ ทั้งยังเป็นส่วนประกอบของคชภรณ์หรือเครื่องประดับ ข้างคู่พระบารมีของพระมหากษัตริย์ ได้แก่ “พู่หู” ทำจากขนหางจามรีสีขาว ใช้ห้อย จากผ้าปกกระพองลงมาอยู่ส่วนหน้าของใบหูทั้งสองข้างในการประกอบเป็นตัวพู่หรือ ลูกพู่ เป็นเครื่องประกอบเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์และเรือพระที่นั่งอเนกชาติภุชงค์ ในส่วนที่เป็น “พู่ห้อย” ในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค เป็นเครื่องประกอบใน พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นพู่ยอดประดับบนหมวกของทหารตำรวจ

^๑ อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

และราชของครักษ์ในพิธีสวนสนาม เป็นส่วนประกอบของเครื่องแขวนตามประตูและหน้าต่าง และเป็นเครื่องประดับอาวุธจำพวกหอกและทวนตามตำรายุทธพิชัยสงคราม เป็นต้น จึงเป็นที่มาของความสนใจศึกษาประวัติความเป็นมาของการนำขนจามรีมาใช้ในโบราณราชประเพณีของไทย

คำสำคัญ: จามรี, โบราณราชประเพณี, เบญจราชกกุธภัณฑ์, คชาภรณ์

Yak: The Animal Not Native to Thailand but Native in Its Ancient Royal Tradition

Kriangkrai Honghengsen^๑

Abstract

The yak is not an animal indigenous to Thailand, living in the areas of the Himalaya Range in the southern part of Middle Asia and the Tibetan Plateau, including India, Nepal, Mongolia, Bhutan to Russia. However, Thai people have had some knowledge about this animal at from the Sukhothai and Ayutthaya, until the early Rattanakosin period. This knowledge is assumed to have derived from the dissemination of Brahmanism, Sikhism and Buddhism by Indians, or from trade done by Indian, Arabian or Chinese merchants who produced yak wool. Yak wool has been used in Thai royal traditions for many occasions and in diverse manners. For example, it is the main part of “Yak Tail Fan”, a part of the royal regalia as a symbol of the monarch, showing the influence of Indian culture. Royal elephants are decorated with tassels made from white yak tail that hang down in front of their ears. The royal barges Suphannahong and Anekkachatphutchong in the grand royal barge procession have yak tail tassels in their bows. In addition, yak tail serves as a main component of the royal ploughing ceremony as a decoration on the hat worn by royal guards while marching in the color ceremony. As well, yak hair is used as ornaments for windows and gates and adorns spears and lances according to the treatise on war strategy. However, despite its extensive use, little research has been done on yak wool by Thai scholars. This paper aims to investigate the appearance of this exotic material in Thai royal tradition.

Keywords: yak, Thai royal traditional, royal regalia, ornaments of the royal Thai elephants

^๑ A lecturer in Faculty of Liberal Arts, Mahidol University.

บทนำ

“จามรี” ไม่ได้เป็นสัตว์ประจำถิ่นของประเทศไทย แต่กลับปรากฏหลักฐานที่แสดงถึงความรู้ของคนไทยที่มีต่อสัตว์ชนิดนี้อย่างน้อยที่สุดคือสมัยสุโขทัยมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งยังปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมแห่งราชสำนักของหลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งประเทศไทยด้วย ซึ่งมูลเหตุหลักที่นำวัฒนธรรมการใช้ประโยชน์จากจามรีและการเรียนรู้พฤติกรรมตามธรรมชาติของสัตว์ชนิดนี้ได้ดีที่สุดย่อมได้แก่ พ่อค้าจากอินเดียและเอเชียกลางผ่านเส้นทางการเดินเรือและนักบวชผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เนื่องจากจามรีมีถิ่นกำเนิดอยู่บริเวณตอนใต้ของเอเชียกลาง ที่ราบสูงทิเบต และทางตอนเหนือของอินเดีย อันเป็นแหล่งกำเนิดของศาสนาที่สำคัญของโลกหลายศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศาสนาพราหมณ์ฮินดูและพุทธซึ่งส่งอิทธิพลด้านความเชื่อต่อคนไทยและอีกหลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยรับเข้ามาผ่านสถาบันพระมหากษัตริย์ ส่งผลให้จามรีปรากฏอยู่ในโบราณราชประเพณีของไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากการทบทวนวรรณกรรมของผู้วิจัยพบว่ามีผู้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อมโยงระหว่างจามรีกับโบราณราชประเพณีของไทยเป็นจำนวนน้อยมาก จึงเป็นที่มาของความสนใจศึกษาในประเด็นดังกล่าว

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาที่มาของการใช้ประโยชน์จากขนจามรีในโบราณราชประเพณีของประเทศไทย
2. เพื่อศึกษาความรู้ของสังคมไทยที่มีต่อตัวจามรีในบริบทต่าง ๆ

วิธีดำเนินการศึกษา

เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพโดยสืบค้นข้อมูลผ่านเอกสาร หนังสือ งานวิจัย และบทความวิชาการที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับของไทยและต่างประเทศ รวมทั้งสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมและโบราณราชประเพณี เพื่อรวบรวมข้อมูลทั้งหมดมาประมวลให้เห็นถึงที่มาของการใช้ประโยชน์จากขนจามรีในโบราณราชประเพณีของประเทศไทย และความรู้ของสังคมไทยที่มีต่อตัวจามรีในบริบทต่าง ๆ

“จามรี” คืออะไร?

“จามรี” (Yak) เป็นหนึ่งในสัตว์ตระกูลวัวควายที่จำแนกออกเป็นสายพันธุ์ย่อยทั้งหมด ๕ ชนิด นอกเหนือจากประเภทวัว (Cattle) ประเภทกระทิง (Bison) ประเภทควาย (Buffalo) ประเภทกวางและเสี้ยวผา (Various antelopes) อาศัยอยู่ตามเทือกเขาหิมาลัยทางตอนใต้ของเอเชียกลาง ที่ราบสูงทิเบต ตอนเหนือของอินเดีย เนปาล เรื่อยไปจนถึงมองโกเลีย ภูฏาน ไชบีเรีย และรัสเซีย ซึ่งเป็นเขตอากาศหนาวเย็นที่มีความสูงเหนือกว่าระดับน้ำทะเลราว ๔,๐๐๐ เมตร จึงทำให้จามรีมีขนยาวปกคลุมทั้งสีขาว สีน้ำตาล และสีดำ ขอบบอยู่รวมกันเป็นฝูง มีทั้งจามรีป่าที่อาศัยอยู่ตามธรรมชาติและจามรีบ้านที่นำมาเลี้ยงในเชิงปศุสัตว์ มนุษย์รู้จักนำขนของจามรีมาใช้ประโยชน์เป็นเครื่องนุ่งห่ม ใช้ประดับเครื่องประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นสัตว์พาหนะสำหรับบรรทุกสิ่งของ ใช้มูลเป็นเชื้อเพลิง ใช้ประกอบอาหาร คนจีนเชื่อว่าจามรีสามารถปรุงเป็นยาเสริมสมรรถภาพทางเพศได้ เป็นต้น (Udomphol, 2013, p. 3)

ที่มาของการเรียกชื่อว่า “จามรี”

มีคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องหรือคล้ายคลึงกับคำว่า “จามรี” อยู่หลายคำ ได้แก่ จมรี จมร จามร จารี เป็นต้น สำหรับคำว่าจามรีในภาษาฮินดี เรียกว่า “จารี” ส่วนคำว่า “จมร” ในภาษาบาลี อ่านว่า “จะ-มะ-ระ” มีรากศัพท์มาจากคำว่า “จม” แปลว่า “กิน” กับ “อร” แปลว่า บังจัย รวมกันแล้วหมายถึง สัตว์ที่กินหญ้า ขณะที่คำว่า “จมรี” อ่านว่า “จะ-มะ-รี” มาจากคำว่า “จม” แปลว่า “กิน” กับ “อิ” แปลว่า บังจัย รวมกันแล้วมีความหมายเช่นเดียวกับรากศัพท์ของ “จมร” ส่วนคำว่า “จามร” อ่านว่า “จา-มะ-ระ” หรือ “จา-มอร” แปลว่า เครื่องพัดโบกประเภทหนึ่ง เป็นปลอกแส้ที่ทำจากขนจามรีเมื่อแส้ได้เสื่อมสภาพไปจนหลงเหลือแค่เพียงปลอก ได้นำพุ่มดอกไม้เงินดอกไม้ทองหรือทวนที่มีพู่มาแทน มีลักษณะเป็นแผ่นคล้ายพัดรูปน้ำเต้า ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ โดยจามรสำหรับหนึ่งมีทั้งหมด ๑๖ คัน ใช้พนักงานสวมเสื้อสีแดงที่เรียกว่า “พรหม” ถือจามรจำนวน ๘ คันทางด้านขวาของพระราชยาน ส่วนทางด้านซ้ายให้พนักงานสวมเสื้อสีเขียวที่เรียกว่า “อินทร์” ถือจามรอีก ๘ คันที่เหลือ (The public relation department for the coronation of king, 2019, p. 1) สอดรับกับนิยามดังปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช

๒๕๕๔ ระบุว่า “จามร หมายถึงแสร้งด้ามยาวทำด้วยขนจามรี มีฝักแบนรูปคล้ายน้ำเต้า สำหรับสอดเก็บแสร้ง เป็นเครื่องสูงชนิดหนึ่ง” ส่วนคำว่า “จามรี” หมายถึง “ชื่อสัตว์เคี้ยวเอื้องชนิดหนึ่งอาศัยอยู่แถบภูเขาสูงในทิเบต” กับอีกความหมายคือ แสร้งที่ทำด้วยขนหางจามรี เรียกว่า “แสร้งจามรี” (Sangsinchai, 2019, p. 2)

เมื่อนำมาเทียบเคียงกับคำศัพท์ที่ใช้ในต่างประเทศ พบว่า “จามรี” มาจากคำว่า “Chamara” เป็นคำที่ใช้กันแพร่หลายในเอเชียใต้และทิเบต ส่วนในจีนเรียกว่า “ฝูฉิน” แปลว่า ไม้ปัดฝุ่น ซึ่งตรงกับการใช้ประโยชน์ในการปัดแมลงหรือเป็นเครื่องพัดรี ในหนังสือศาสน์สมเด็จพระระบุว่า “จุมม” หมายถึง หนึ่งสัตว์ ขณะที่ศาสนาซิกข์มีการใช้เส้นขนจามรี เรียกว่า “จอร” (Chaur) อันมีรากศัพท์ที่สื่อความหมายถึง “พู่ขนสัตว์” สำหรับภาษาสันสกฤตเรียกจามรีว่า “จามร” แต่เมื่อนำมาใช้ในบริบทภาษาไทยปัจจุบันมีความหมายว่า เครื่องสูงชนิดหนึ่งสำหรับประดับกระบวนราชยาน รูปเหมือนพัดมียอดสามแฉกมีคันยาวเพื่อถือเข้าขบวนแห่เวลาเสด็จในกระบวนพยุหยาตรา ดังปรากฏในบุญคุณวาทคำฉันท์ตอนหนึ่งที่อธิบายเกี่ยวกับขบวนเครื่องสูง ความว่า

“พัดโบกและจามรมณี องฉานฉัตรวิบูลย์ และ ... “จามรแลธรสूरियวร ... “องทวนฟพายจามริรมย์	ทรงกั๊กบังสุริย์ ระยยาบทที่องไชย” ณพัดโบกกระบายลม” ตุจกวั๊กจะไกวโพยม”
--	--

(Vajirayana, 1959)

บันทึกความทรงจำของ แฟร์เนา เมนเดซ ปินโต (Fernão Mendez Pinto: 1509-1583) เรื่อง “Pérégrinaçãõ” ตีพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเมื่อปี ๑๖๑๔ ได้ใช้คำว่า “abada” เมื่อกล่าวถึง “จามรี” (yaks) ซึ่งเป็นสัตว์ต่างถิ่น (beast of burden) เพราะไม่มีศัพท์ดังกล่าวในภาษาโปรตุเกส และใช้คำภาษาอาหรับว่า “abida” ในที่อื่น ๆ อีกร่วม ๑๒ ครั้ง เมื่อกล่าวถึงสัตว์ชนิดนี้ ด้านเอกสารจีนในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เป็นหนังสือทางพระราชไมตรีระหว่างกรุงจีนกับกรุงสยาม หลวงเจงจิ้นอักษร

พนักงานหอพระสมุทวชิรญาณ แปลถวายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ระบุว่า

“แผ่นดินเขียนหลังปีที่ ๑๘ กุญแจวิชัย (เดือนสี่ปีระกา จุลศักราช ๑๑๑๕ ปี)
เขียนหลอกกักอองให้ราชทูตนำเครื่องบรรณาการมาถวาย ทูลขอประทานหยินเขียน
(โลมคน) เองหงู (ขนจามรี) เหลียงเป้ (ม้ามีไฟ) และขอตุ๋นธรรมเนียมขุนนางไหลก่า
(ขันที) (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕ พิมพ์แจกในงานศพ จางวางโท พระยารณไชย
ชาญยุทธ (ศุข โขติกะเสถียร) ปีมะเส็งนพศก พ.ศ. ๒๔๖๐) แสดงว่าขนจามรีเป็นหนึ่งใน
เครื่องบรรณาการที่พระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาต้องการนำเข้ามาใช้ประโยชน์
(Sriwattanasan, 2010)

สอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ ๑ ได้ระบุว่าขนชั้นปกครองของญวนนำขนจามรีแดงมาถวายเป็นเครื่อง
บรรณาการ เพราะได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมมาจากจีนซึ่งนิยมนำขนจามรีมาข้อม
เป็นสีแดง แล้วนำไปแขวนห้อยไว้บริเวณปลายด้ามทวนหรือหอกเพื่อเป็นเครื่องรางนำ
ชัยชนะมาไว้ในยามศึกสงคราม ซึ่งเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ได้เรียบเรียง
ส่วนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงตรวจชำระและทรง
พระนิพนธ์อธิบาย ระบุว่า **“ทางพระราชไมตรีจะได้ยัดยาวไปชั่วฟ้าและดิน จัดด้าย
ขนจามรีแดง ๕๐๐ พูเข้ามาทรงยินดี ถ้ากรุงเทพฯ จะต้องการสิ่งหนึ่งสิ่งใด ให้มี
พระราชสาส์นออกไปให้แจ้ง จะได้จัดเข้ามาถวาย”**

การใช้ขนจามรีในแหล่งอารยธรรมอินเดีย

ในอินเดียโบราณแล้วขนจามรีใช้เป็นองค์ประกอบหนึ่งของการประกอบ
พิธีกรรมทางศาสนาฮินดู โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มพราหมณ์และวรรณะกษัตริย์ภายใน
ราชสำนักตามคติความเชื่อของชาวฮินดู ต่อมาในสมัยราชวงศ์มุกัลหรือโมกุลที่กษัตริย์
มุสลิมมีอำนาจขึ้นปกครอง แล้วขนจามรีถูกนำมาใช้เป็นเครื่องพัดโบกไล่แมลงเพื่อแสดง
สถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ สอดคล้องกับสมัยอียิปต์โบราณที่สัญลักษณ์
ของกษัตริย์ ประกอบด้วย คทาตำทองคำที่จารึกคำว่า Heqa หมายถึง อำนาจปกครอง
กับแล้ หรือไม้หนวดข้าว ซึ่งสื่อความหมายถึงการลงโทษ ใช้สำหรับพัดแมลงในพื้นที่
ทะเลทรายอันมีความแห้งแล้งและเต็มไปด้วยแมลง

“จามรี” สัตว์ที่ไม่มีในประเทศไทย แต่ปรากฏในโบราณราชประเพณี

ขณะที่ในศาสนาซิกข์พบการใช้แฉ้ขนสัตว์ เรียกว่า “จอร์” (Chaur) หมายถึง พูชนสัตว์ มาใช้เป็นเครื่องแสดงความเคารพสูงสุดต่อองค์ศาสดา โดยใช้ระหว่าง สวดพระธรรม จำเป็นต้องมีผู้โบกแฉ้ขนจามรีเหนือองค์ศาสดาเสมอ ปัจจุบันในทาง ปฏิบัติจริงแฉ้จามรีหรือจอร์จะวางไว้ใกล้กับเตียงไม้หรือม้านั่ง เมื่อชาวซิกข์จะแสดงความเคารพต่อศาสดา นิยมโบกแฉ้จามรีไปมาเหนือองค์ศาสดาในรูปพระมหาคัมภีร์ แบบไม่จำกัดจำนวนครั้ง จึงมิได้วางไว้เป็นเครื่องประกอบเหมือนกับพระแฉ้จามรีใน เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์เพียงเท่านั้น อย่างไรก็ตาม แฉ้จามรีหรือจอร์ที่ใช้ในศาสนา ซิกข์ปัจจุบันไม่ได้ถูกใช้ในความหมายเดิม คือ การโบกไล่แมลง แต่ใช้ในความหมาย เชิงสัญลักษณ์ คือเป็นสัญลักษณ์แทนการแสดงความเคารพสูงสุดต่อศาสดา ทั้งยังเป็น เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ทำให้การโบกแฉ้จามรีสื่อถึงการแสดงความเคารพ ปัจจุบันนิยมใช้ใยสังเคราะห์มาประยุกต์แทนขนจามรีของจริงที่หายาก มีราคาแพง และ เสื่อมสภาพได้ง่าย (Khamwang, 2017, p. 39)

สำหรับศาสนาพุทธในสมัยพุทธกาลได้ปรากฏความในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๗ หน้าที่ ๕๓ ระบุว่า “ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาต พัดโบกและพัดใบตาล” สมัยนั้นแฉ้ปัดยุงเกิดขึ้นแก่สงฆ์ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตแฉ้ปัดยุง แฉ้ขนจามรี ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงใช้แฉ้ ขนจามรี รูปใดใช้ต้องอาบัติทุกกฏ อนุญาตแฉ้ ๓ ชนิด คือ แฉ้ป้อ แฉ้แพก และแฉ้ขน นกยูง (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 2016, p. 53)

จึงสันนิษฐานได้ว่า สาเหตุที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้ใช้แฉ้ขนจามรี ในการพัดแมลงอาจด้วยเหตุผลของการไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเพื่อนำขนจามรีมาใช้เป็น เครื่องพัดโบก กับอีกประเด็นหนึ่งคือสร้างความแตกต่างจากศาสนาฮินดู ศาสนาเชน และศาสนาซิกข์ ซึ่งเป็นศาสนาเก่าแก่ที่มีการใช้แฉ้ขนจามรีในการแสดงความเคารพ ต่อศาสดาก่อนหน้านี้ อย่างไรก็ตาม ในพุทธศาสนาแบบมหายาน นิกายที่ใช้แฉ้ขนจามรี ประกอบพิธีกรรม ได้แก่ นิกายเซน (นิกายฉาน) และนิกายวินัย โดยผู้ที่ถือแฉ้จามรี คือ พระวินัยธร ถือเป็นธรรมเนียมว่าเมื่อจะแสดงธรรมต้องถือแฉ้จามรี ต่อมาสาย โภธิสัตว์มรรค หรือแนวทางเพื่อการเป็นพระโพธิสัตว์ได้เจริญขึ้นมา แฉ้จามรีสำหรับ พระมหายานจึงใช้น้อยลง เพราะพระโพธิสัตว์จะไม่บริโภคเนื้อสรรพชีวิต หรือใช้ของ

ที่ได้จากการเบียดเบียนสัตว์ ส่งผลให้แฉัจจามรีต้องใช้น้อยลงไป นอกจากนี้ ชาวจีนยังนิยมนำขนจามรีมาใช้ทำพู่กันเพื่องานศิลปะ ใช้ทำสายขอเพื่อเล่นดนตรี นำมาย้อมสีแดงเพื่อผูกปลายทวนสำหรับทำสงคราม เป็นต้น

แฉัจจามรีในเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์

“เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์” เป็นสัญลักษณ์แทนความเป็นเทวราชาของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยซึ่งได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมภายในราชสำนักมาจากอินเดียโบราณ ปรากฏหลักฐานในอรรถกถา มหาวิภังค์ ปฐมภาค เวรณชกัณฑ์ ตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชที่ทรงถวายแด่พระเจ้าเทวานัมปิยะตติ โดยพระแฉัจจามรีถือเป็นหนึ่งในเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์นอกเหนือไปจาก พระมหาพิชัยมงกุฏ พระแสงขรรค์ไชยศรี ธารพระกร และฉลองพระบาทเชิงงอน อย่างไรก็ตาม เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ของไทยในปัจจุบันถึงแม้จะระบุว่าเป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศของสถาบันพระมหากษัตริย์ ๕ ประการ แต่ความจริงแล้วมีเครื่องประกอบทั้งหมด ๖ ชนิดคือ พัดใบตาลและพระแฉัจจามรีรวมเข้าไว้ด้วยกันมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ รวมเรียกว่า “วาลวิชนี” ซึ่ง “วาล” หมายถึง ขนสัตว์ ขณะที่ “วิชนี” หมายถึง พัดใบตาล ตามคติอินเดียโบราณผู้ทำหน้าที่โบกแสปิดอยู่เบื้องหน้ากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เรียกว่า “Chauri” ส่วนทางพระพุทธศาสนาได้ปรากฏหลักฐานจากภาพสลักเรื่องเนกขัมมะหรือมหาภิเนษกรรมณ์ แสดงภาพผู้เชิญแฉัจจามรีผู้ชาย เรียกว่า “Camaradhara” กำลังโบกแสอยู่เบื้องหน้าเจ้าชายสิทธัตถะ ส่วนผู้เชิญแฉัจจามรีผู้หญิงเรียกว่า “camaradharinis” ขณะที่ในพุทธประวัติตอนที่เจ้าชายสิทธัตถะทรงยิงสหัสกามธนูเพื่อแสดงพระปรีชาสามารถต่อหน้าพระประยูรญาติ ทรงใช้ขนหางทรายจามรีเป็นเป้าเพื่อคัดเลือกพระชายา (Saraphaivanich, 2013, p. 37-38)

หลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการมีอยู่ของเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ของไทยสามารถนับย้อนไปได้ตั้งแต่สมัยทวารวดี ปรากฏแฉัจจามรีเป็นสัญลักษณ์มงคลทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “คชลักษณ์” อยู่บนแผ่นหินจุมเจิมหรือแผ่นหินสลักแสดงตอนพระนางสิริมหามายาประสูติพระกุมารที่ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะอินเดียราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ ที่พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม อันเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมทวารวดีในประเทศไทย มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มีหลุมตื้นอยู่ตรงกลาง

แสดงสัญลักษณ์เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์และสถาบันพระมหากษัตริย์หรือจักรพรรดิราช โดยแส้จามรีอยู่ในสัญลักษณ์ประเภทนี้ร่วมกับพัดวาลวิชนี ฉัตร วัชระ สังข์ บ่วงบาศ และอังกุศ หรือข้อสับข้าง ถือเป็นเครื่องสูงที่แสดงถึงฐานะของพระมหากษัตริย์ในศาสนาพุทธ แสดงถึงความเมตตาของพระพุทธเจ้าที่ทรงหลีกเลี่ยงทำร้ายสิ่งมีชีวิตแม้แต่แมลงตัวเล็ก ดังนั้น แส้จามรีจึงเป็นสัญลักษณ์แห่งความเมตตาและความเมตตาของพระพุทธรูปเจ้า (Junlaprom, 2017, p. 116)

สมัยกรุงสุโขทัย ในไตรภูมิพระร่วงของพญาสิทธิชัยฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ พุทธศักราช ๒๕๐๖ ได้กล่าวถึงตัวจามรีไว้ว่า **“เนื้อแลหนังก้อนอ่อนดั่งสำลีอันพานสพัตต์ได้ละร้อยคาบ แลขุบเปริยงประโคจามรีอันใสงามนักหนาฯ”** ทั้งนี้ ในจารึกวัดป่ามะม่วงของพญาสิทธิชัยปีพุทธศักราช ๑๘๔๐ ปรากฏเครื่องราชกกุธภัณฑ์เพียงแค่ ๓ ชนิด ประกอบด้วย มงกุฏ พระขรรค์ไชยศรี และเศวตฉัตรเพียงเท่านั้น ต่อมาหลักฐานจากแผ่นไม้จำหลักเครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง จังหวัดสุโขทัย ได้ปรากฏการใช้เครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้งสิ้น ๕ ชนิด ประกอบด้วย พระอุณหิสหรือกรอบกระบังหน้า พระขรรค์ไชยศรี ธารพระกร ฉลองพระบาทเชิงงอน และพระแส้จามรี สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นสมัยตอนปลายของแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ซึ่งทรงครองราชย์อยู่ระหว่างปีพุทธศักราช ๒๒๗๕-๒๓๐๑ มีพระราชประสงค์ในการสร้างแผ่นไม้จำหลักเครื่องราชกกุธภัณฑ์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแด่พระบรมสารีริกธาตุภายในปราสาทประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเขลียง ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย (Soomjinda, 2010, p. 122-135)

โดย Kirdsiri (2027) ได้กล่าวถึงที่มาของเครื่องสูงไว้ในหนังสือ “งานพระเมรุ ศิลปะสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง” ระบุว่า “เครื่องประกอบเกียรติยศของพระมหากษัตริย์มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นอย่างช้า เนื่องจากกล่าวถึงไว้ในไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึงเครื่องสูง เช่นคำว่า กลด ชุมสาย จามรจามรี” เป็นต้น ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๔ พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ ได้ระบุถึงข้อมูลของการนำพู่จามรีมาใช้เป็นเครื่องแต่งมาในงานพระบรมศพและพระเมรุมาศสมเด็จพระนารายณ์ซึ่งสร้างในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาเอาไว้ว่า **“แล้วจึงให้เชิญพระโกศทองคำ ซึ่งใส่พระบรมศพสุมหาพิชัยราชดอลงกฎ กอบด้วยสุพรรณมาศมณีศรี กระจ่างจับพรายพร้อมหลาก**

หลายแลสลับเทียมด้วยอาชาไนยชาติม้าตัน ๒ คู่จูงกล สุวรรณกุดันดาชดวง เพ็ชรมณี ขนจามรีชาวละอองามห้อย ๒ หูกทิว” ส่วนในพงศาวดารมีปรากฏว่า สมเด็จพระเพทราชาทรงถือพัชนีฝึกมะขามเสมอ เช่น เสด็จออกในการชักพระบรมศพ ทรงโบกพัชนี ๓ ครั้งให้ทั้งทวน ในพระราชพิธีโล้หน้าที่ทำกันมาตั้งแต่อยุธยา พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงพัชนี

ในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ พระราชครูทั้งสี่และท้าวพระยาสาหมนตราข มหาเสนาบดีมนตรีพิริยโยธามาตย์ทั้งหลายได้ตั้งพลับพลาชัยสุวรรณมหาวิมานประดับ ด้วยอภิมุขมลายู กลิ้งกลด จามรมาศทั้งปวง และเครื่องมหาเบญจราชกกุธภัณฑ์ มาถวายแต่พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถอริศวรรมนารถบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว” ส่วนในสมัยพระเจ้าปราสาททอง หม่อมขุนมนตรีทั้งปวงนำเอาเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ เข้าถวายเจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์ อำพันด้วยเครื่องอภิมุขมลายูพรายพรรณ**จามร** มาศกลดกลิ้งกรรชิง” (Saraphaivanich, 2013, p. 122)

ด้านพระคัมภีร์มหาวงศ์ที่พระมหานามเถระชาวลังกาได้เรียบเรียงขึ้นเป็น ภาษาบาลีราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๑ โดยพระยารธรรมปโรหิตได้แปลและเรียบเรียง เป็นภาษาไทยเมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๓๙ ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธ ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ได้กล่าวถึงเครื่องราชกกุธภัณฑ์ในพระราชพิธี บรมราชาภิเษกพระเจ้าเทวานัมปิยสดีสสะว่ามิทั้งหมด ๕ ประการ ได้แก่ วาลวิชนี คือ พัดอันกระทำด้วยขนทรายจามรี พระมหาพิชัยมงกุฏ พระแสงขรรค์ชัยศรี เศวตฉัตร และฉลองพระบาทเชิงงอน

เช่นเดียวกับพระคัมภีร์อภิธาน์ปปีที่ปิกา หรือพระคัมภีร์พจนานุกรมบาลี ประเภทอภิธาน ซึ่งพระโมคคัลลานะเถระแห่งคณะเขตวันมหาวิหารเรียบเรียงขึ้นที่ ลังกาในรัชสมัยพระเจ้าปรักรมพาหุที่ ๑ ราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗ โดยพระเจ้า วรวงศ์เอกราชหลวงชินวรสิริวัฒน์ ราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗ อภิธาน ซึ่งพระโมคคัลลานะ เถระแห่งคณะเขตวันมหาวิหารเรียบเรียงขึ้นที่ลังกาในรัชสมัยพระเจ้าปรักรม พาหุที่ ๑ ราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ซึ่งพระเจ้าวรวงศ์เอกราชหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า ทรงแปลและเรียบเรียงเป็นภาษาไทยเมื่อพุทธศักราช ๒๔๕๖ ในคาถาที่ ๓๕๘ ได้กล่าวถึงเครื่องราชกกุธภัณฑ์ว่ามี ๕ ประการเช่นเดียวกัน ประกอบ

ด้วย พระขรรค์แสงไชยศรี ฉลองพระบาทเชิงงอน พระมหาเศวตฉัตร พระอุณหิส และวาลวิชนีหรือพระแสง์จามรี

ทั้งนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงอธิบายถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพว่า “วาลวิชนี” กับ “จามรี” เป็นวัตถุอันเดียวกัน วาล กับ จมร เป็นสัตว์อย่างเดียวกัน คือ จามรี หรือ Yak ดังปรากฏในพจนานุกรมของอาจารย์จิลเดอส์ ทั้งนี้ “วิชนี” แปลว่า เครื่องปัก “วาลวิชนี” แปลว่า เครื่องปักทำด้วยขนวาล ส่วน “จามรี” แปลว่า แล่ขนหางจมรหรือขนจามรี

สมัยกรุงธนบุรี ได้มีการกล่าวถึงจามรีไว้ใน “จดหมายเหตุรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรี” หน้าที่ ๒๗ ความว่า **“แลดูเห็นงามเป็นชั้นเป็นขัณฑ์ จามรกรรชิงฉัตร พระกลดพัชนีละของผง..อิกรุมรัตน์สว่างไสว ทวนธงชัยยาบแสงแดงปลาบจามรี”** ส่วนในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เนื่องจากไม่มีเครื่องราชกกุธภัณฑ์ใดหลงเหลือมาจากกรุงศรีอยุธยาเลย อีกทั้งในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็ไม่ได้ทรงสร้างเครื่องราชกกุธภัณฑ์ขึ้นแต่อย่างใด รัชกาลที่ ๑ จึงทรงสร้างขึ้นใหม่ โดยมีพระราชดำริให้สร้างพัดใบตาลปิดทอง มีขอบและด้ามเป็นทองคำ จำหลักลายลงยาราชาชาติ นมพัดรูปอย่างพุ่มข้าวบิณฑ์ ด้ามพัดทำด้วยทองคำเป็นคั่นกลมยาว เรียกว่า “พัชนีฝักมะขาม” สำหรับเป็นหนึ่งในเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ อย่างไรก็ตาม พัทธนีใบตาลยังใช้เป็นเครื่องประกอบยศของบรรดาเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ อำมาตย์ราชบริพาร และพระสงฆ์ชั้นสูงอีกด้วย

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ พัทธนีใบตาลยังคงใช้เป็นสัญลักษณ์หนึ่งในเครื่องราชกกุธภัณฑ์อยู่ ดังข้อมูลในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ ๒ สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์ตอนที่ว่าด้วยพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ความว่า **“พระมหाराชครูพราหมณ์กราบบังคมทูลฯ ถวายศิริราชสมบัติ แลถวายสังวาลพราหมณ์ซึ่งสมมติว่าเป็นของพระอิศวรทรง แล้วถวายพระสุพรรณบัฏแลเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ มหาเล็กแหนกำนัลทั้ง ๘ ถวาย..พัทวาลวิชนี ๑..พระมหाराชครูพราหมณ์วางถวาย”** (Junlaprom, 2017, p. 118)

แต่สำหรับชนชั้นเจ้านายได้เปลี่ยนความนิยมจากการใช้พชนีใบตาลมาเป็น พัดขนนกแทน จนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ได้ ล้มเลิกการใช้พชนีใบตาลอย่างสิ้นเชิง ปรากฏเพียงการปักหน้าเรือกัญญาตามเสด็จ ทางกระบวนขลมารคเพียงเท่านั้น ถึงจะเป็นพัดด้ามทองแต่ก็เป็นพัดด้ามทองจาก ขนนกไม่ได้ทำมาจากใบตาลเช่นแต่ก่อน ส่วนชนชั้นเจ้านายทั่วไปปรากฏการใช้ในพิธี สวดสมโภชในพระราชพิธีโสกันต์และในการเล่นละครภายในราชสำนักอีกกรณีหนึ่ง

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ มีพระราช ประสงค์ให้ข้าราชการนิยามความหมายของเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ให้ถูกต้องตาม ความหมายทางอักษรศาสตร์ให้ตรงตามคาถาพระบาลีมากกว่าเรื่องวิวัฒนาการทาง ด้านรูปแบบหรือความเหมาะสม อันเหตุเกิดจากความแตกต่างทั้งการตีความเรื่อง พระอุณหิสกับพระมหาพิชัยมงกุฏ รวมทั้งการตีความเรื่องพระแสงจามรีกับพชนีใบตาล ว่าเป็นสิ่งเดียวกันหรือแตกต่างกันอีกด้วย จึงเป็นที่มาของพระราชดำริให้สร้างพระแสง จามรีขึ้นมาให้ตรงตามความหมายของคำว่า “วาล” ที่แปลว่า “ขนสัตว์” อันหมายถึง ขนของจามรี เป็นพุ่มสีขาวนวลประกอบติดกับด้ามทำด้วยแก้ว ส่วนจงกลรับพู่ขนจามรี และสันด้ามทำด้วยทองคำหลักกลดลยลงยาราชาชาติ แล้วผนวกรวมเอาพัดใบตาลกับ พระแสงจามรีเข้าไว้ด้วยกัน รวมเรียกว่า “วาลวิชนี” ตั้งแต่การพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ในแผ่นดินนั้นเป็นต้นมา ดังหลักฐานปรากฏภาพเครื่องราชกกุธภัณฑ์บนบานบัญชา พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งปรากฏรูปพระแสงจามรีไขว้อยู่กับพระแสงขรรค์ไชยศรี ทั้งนี้ ผู้เขียนสันนิษฐานว่าสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้นำเข้าขนจามรีมาจากอินเดียเมื่อครั้ง พระราชสมบัตินี้ (การเวก รัตนกุล) ข้าหลวงในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้ไปหาซื้อเพชรเพื่อประดับขอมมหาพิชัยมงกุฏและ เครื่องราชูปโภคหลายอย่างกลับมา ณ เมืองกาลกัตตา ประเทศอินเดียเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๐๒ โดยออกเดินทางพร้อมบุตรคนโตและบ่าวอีกหนึ่งคนไปลงเรือกำปั่นพระยา ไทรบุรี เดินทางออกจากปากอ่าวมุ่งหน้าไปตามทิศตะวันออกผ่านเกาะและเมืองต่างๆ มากมาย เช่น สิงคโปร์ อย่างกุ่ม เมื่อถึงเมืองกาลกัตตา ประเทศอินเดีย ได้ไปตามหา ของที่ได้รับมอบหมาย รวมระยะเวลาเดินทางทั้งสิ้น ๘ เดือน (Thongchua, 2016)

ส่วนในประกาศเรื่องพัดวาลวิชนี เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๑๑ สมัยรัชกาลที่ ๔ ระบุว่า “แต่ก่อนนับถือพชนีเป็นเครื่องยศ แม้นในหลวงอยู่งานในที่พระบ้นธม และที่ทรง

เครื่องแลที่เสวย ฤบาทเล็กอยู่งานข้างหน้าก็ใช้พชนีทั้งสิ้น ต่อมาเมื่อเสด็จออกแขกเมือง ฤบาทกลับพลางจึงอยู่งานพับโตบ ว่าด้วยเจ้านายทั้งปวงก็ใช้พชนีเป็นเครื่องยศอยู่งานทุกหนทุกแห่ง ขุนนางแห่งระสนาน แลเหยียนชิงซาก็มีทนายแบกพชนีตามสองเล่ม เมื่อลงจากชิงซาไปแคร์แล้วทนายก็ถือพชนีพับไปทั้งสองข้าง เพราะแต่เดิมชาวบ้านใช้พชนีเป็นเครื่องยศอย่างนี้แล้ว บางทีผู้มียศเป็นเจ้าของพชนีล้มตายหายจากไป ก็เก็บเอาพชนีใช้ปน เครื่องยศนั้น ถวายพระสงฆ์ไปใช้ปนตาลิปัตร” (Vajirayana Library, 2017, p. 306)

โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์มีพระดำริว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ในความหมายของเครื่องราชกกุธภัณฑ์มาตั้งแต่ทรงผนวชแล้ว เมื่อทรงครองสิริราชสมบัติจึงได้ทรงแก้ไขให้ถูกต้องตามตำรา โดยเพิ่มพระแสงจามรีคู่กับพัดวาลวิชนีของเดิมเพื่อรักษาความหมายที่ถูกต้องของคำว่าวาลวิชนีไว้ เพราะไม่อาจที่จะทรงเปลี่ยนเครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้งสำหรับที่สมเด็จพระบรมราชาบุพการีทรงสร้างมาก่อนหน้านั้นได้ คงได้แต่ทรงเพิ่มเติมเข้าไปในสิ่งที่ทรงพอจะกระทำได้ดังกรณีของวาลวิชนีเพื่อให้ถูกต้องตามความหมายทางบาลีในภายหลังเท่านั้น (Soomjinda, 2017, p. 123-135)

นอกจากนี้ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังพบการใช้พระแสงจามรีในการพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์ อันเป็นพระราชพิธีหลวงซึ่งมีมาแต่โบราณอีกด้วย ถือเป็นพระราชพิธีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะมีพระบรมราชานุญาตโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมฯ ให้กระทำขึ้นเพื่อขับไล่เสนียดจัญไรสิ่งอัปมงคล ภูตผีดวงวิญญาณร้ายที่เข้ามาสิงเมือง ให้สลายหายออกไป ซึ่งพระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์นี้นิยมกระทำกันชวงก่อนถึงวันสงกรานต์ ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน ในเดือนสี่ฉบับหอสมุดวชิรญาณ ระบุว่า **“..พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทูลขอพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นไปตั้งพิธีในพระบวรราชวัง..พระแสงข้างเผือก พระแสงจามรี พระแสงขอมขาว พระแสงขอมไม้เท้าคร่ำทอง..”** (Vajirayana Library, 2017)

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ปรากฏการนำพระแสงจามรีและพระแสงข้างเผือกมาใช้เป็นเครื่องประกอบพระราชพิธีลงทรงเจ้าฟ้าลูกหลวงเอก กรุงทวารวดีศรีอยุธยา โดยเจ้าพระยาอภัยมณตรีรับพระสิงหนาท

ราชโองการ ให้ตั้งการพระราชพิธีลงทรงสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าลูกหลวงเอกตามชัตติยราชประเพณีโบราณ สั่งให้เจ้าพนักงานทั้งปวงทุกกระทรวงจัดการตามอย่างธรรมเนียมต่าง ๆ ครบครัน ฝ่ายเจ้าพนักงานตั้งพระราชพิธีมณฑลบนพระที่นั่งสรรเพชญ์มหาปราสาท ภายในพระที่นั่งตั้งพระแท่นสุพรรณเบญจา ประกอบด้วย **“..พระแล้งจามรีสีขาว ๑ พระแล้งขนหางข้างเผือก ๑ พระแสงของกัลเม็ด ชื่อพระแสงดีข้างลัม ๑..”** (Silphakorn Journal, 8 (8), 53-65) ทั้งยังปรากฏการใช้พระแล้งจามรีในพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ โดยให้พราหมณ์ถือในขบวนแห่งพระโค เพื่อช่วยปัดเป่าความอัปมงคลออกไปให้สามารถปลูกข้าว พืชสวนพืชไร่ ผลิดอกออกผลได้อย่างบริบูรณ์ตามวิถีเกษตรกรรม

สำหรับการตั้งแต่งเครื่องบรมราชาภิเษกบนพระแท่นมณฑลโดยมีพระแล้งจามรีเป็นหนึ่งในรายการเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศสมัยรัตนโกสินทร์นั้นปรากฏตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ จนถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัววชิราลงกรณ รัชกาลที่ ๑๐ ยกเว้นสมัยรัชกาลที่ ๘ โดยปรากฏการใช้พระแล้งหางข้างเผือก ๒ ครั้ง คือสมัยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙ และรัชกาลปัจจุบัน เมื่อเดือนพฤษภาคม ๒๕๖๒ ที่ผ่านมา ส่วนในพิธีถวายเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์ ซึ่งมีพระแล้งจามรีเป็นหนึ่งในรายการเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศปรากฏตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ จนถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัววชิราลงกรณ รัชกาลที่ ๑๐ ยกเว้นสมัยรัชกาลที่ ๘ เช่นเดียวกัน โดยพัทวาลวิชนีสีทองปรากฏในทุกรัชกาลตั้งแต่รัชกาลที่ ๑-๑๐ ยกเว้นสมัยรัชกาลที่ ๘ ส่วนพระแล้งหางข้างเผือกปรากฏตั้งแต่รัชกาลที่ ๖-๑๐ ยกเว้นสมัยรัชกาลที่ ๘ โดยพระแล้งจามรีได้เสื่อมสภาพชำรุดเสียหายระหว่างรัชกาลที่ ๖ และ ๗ ส่วนสมัยรัชกาลที่ ๑๐ ได้นำแล้งจามรีกลับมาใช้ใหม่โดยนำเข้ามาจากประเทศเนปาลผ่านกระทรวงการต่างประเทศ เพราะตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๖ เป็นต้นมา ไม่ได้มีการใช้พระแล้งจามรี เนื่องจากหาตัวจามรีมาตัดขนเปลี่ยนแล้งได้ยาก ประกอบกับพระแล้งจามรีเดิมชำรุดมาก จึงเปลี่ยนมาใช้ขนหางข้างเผือกแทน

ขณะที่ประเทศเพื่อนบ้านของไทยอย่างเมียนมาซึ่งเคยมีกษัตริย์ในระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ได้พบแผ่นหินจุนเจิมที่เมืองเวคาลี รัฐยะไข่ เป็นแผ่นหินมีร่องรูปวงกลมซึ่งรองรับกับหม้อน้ำปุระณะชฎะ รายล้อมด้วยสัญลักษณ์

มงคล ๑๒ ประการ หนึ่งในนั้นคือแส้จามรี เพื่อใช้ประกอบพิธีราชสุยะแบบเดียวกับ กษัตริย์อินเดียในอดีต ทั้งนี้ เมียนมามีเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ที่ได้รับอิทธิพลทาง วัฒนธรรมจากอินเดียอันเป็นประเทศเพื่อนบ้าน เรียกว่า “มิง มเย่ากั ตะสา งาปา” แปลว่า เครื่องตกแต่งสำหรับยกย่องขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ ๕ ประการ” อย่างไรก็ตาม เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ระหว่างไทยและเมียนมามีความแตกต่างกันเล็กน้อย กล่าวคือ เมียนมาประกอบด้วย พระมหาเศวตฉัตร เรียกว่า “ที พยู” พระมหาพิชัย มงกุฎ เรียกว่า “มะไก้ฏ” พระขรรค์แสงชัยศรี เรียกว่า “ต่าน ลเยะกั” ฉลองพระบาท ปลายงอน เรียกว่า “เฉ่ นิง” และพระแส้หางจามรี เรียกว่า “ตา มยี้ ยัด” ขณะที่ ไทยไม่มีพระมหาเศวตฉัตรแต่มีธำมรงค์แทน นอกจากนี้ประเทศไทยเมียนมายัง ปรากฏคำว่า “วาทพิชนี” มาจากการแปรรูปตามหลักไวยากรณ์คือ “วาเพน” แปลว่า ด้วยหางจามรี “กตา” แปลว่า อันกระทำแล้ว “พิชนะนิ” แปลว่า พัด ดังนั้น คำว่า “วาทพิชนะนิ” ของเมียนมาจึงแปลว่า พัดที่ทำด้วยขนหางจามรี (Netniyom, 2016, p. 1)

ด้านประเทศกัมพูชา พบหลักฐานเป็นภาพสลักหินพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ บนระเบียงทางทิศใต้ของปราสาทนครวัดซึ่งแสดงให้เห็นรายละเอียดของเครื่อง ประกอบพระราชอิสริยยศสำหรับพระมหากษัตริย์ อันมีแส้จามรีเป็นส่วนประกอบหนึ่ง ซึ่งสะท้อนวิถีชีวิตและธรรมเนียมในราชสำนักกัมพูชามัยนั้น ส่วนเครื่องเบญจราช กุธภัณฑ์ของกษัตริย์กัมพูชาได้กล่าวไว้ในเอกสารโบราณฉบับหนึ่งเกี่ยวกับพระราชพิธี ทวาทศมาศหรือพระราชพิธีสิบสองเดือน โดยระบุว่า เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ ประกอบด้วย พระมงกุฎ พระขรรค์ เศวตฉัตร ฉลองพระบาททองคำ และพัดที่ทำ จากขนสัตว์สีขาว ซึ่งคาดว่าจะเป็นขนจามรี เนื่องจากในสมัยรัชกาลที่ ๑ พระองค์ ทรงตั้งนกงอค์จันทร์เป็นสมเด็จพระอุทัยราชาครองพระราชอาณาจักรกัมพูชาเมื่อปีขาล พุทธศักราช ๒๓๔๙ ได้พระราชทานขฎา พระพัตรภูษา เครื่องยศ และเครื่องสูงตาม อย่างเจ้าประเทศราช จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศของ กษัตริย์กัมพูชามีรูปแบบที่คล้ายคลึงกับของไทย (Saraphaivanich, 2013, p. 64)

พู่จามรีในเรือพระราชพิธี

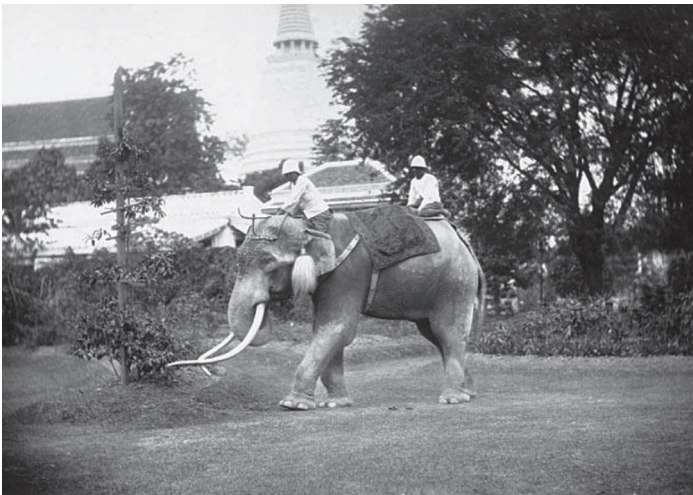
ที่มาของภาพ: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเรือพระราชพิธี, ๒๕๖๒

“**สุพรรณหงส์ทรงพู่ห้อย** **งามขดช้อยลอยหลังสินธุ์**” เป็นตอนหนึ่งจาก กาพย์เห่เรือเพื่อชื่นชมความงามของเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ ซึ่งองค์ประกอบหนึ่งที่ปรากฏในกาพย์เห่เรือนี้ คือ “พู่ห้อย” ทำมาจากขนจามรี โดยในหนังสือตำนานเรือรบไทยพระนิพนธ์ในสมเด็จพระยาตำราจามราชนาภาพได้ทรงกล่าวไว้ว่า เรือศรีสุพรรณหงส์สร้างในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ตามจดหมายเหตุเมื่อพุทธศักราช ๒๓๗๐ มีหมายรับสั่งให้จัดเรือพระที่นั่งศรีสุพรรณหงส์ อันเป็นเรือทรงพระบรมธาตุที่ได้มาจากเวียงจันทน์ ในจดหมายเหตุในรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ เรียกชื่อเรือนี้ว่า “เรือศรีสุพรรณหงส์” อย่างไรก็ตาม เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ลำปัจจุบันเป็นเรือพระที่นั่งที่รัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้ต่อขึ้นใหม่ เพราะเรือพระที่นั่งศรีสุพรรณหงส์ลำเดิมผุพังเกินซ่อมแซมได้ กระทั่งเสร็จสมบูรณ์ในสมัยรัชกาลที่ ๖ และเปลี่ยนชื่อเป็นเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ โดยมีพลตรีพระยาราชสงคราม (กร หงสกุล) เป็นนายช่าง ประกอบพิธีลงน้ำเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๕๔

เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ หัวเรือทรงพู่ห้อยทำจากขนจามรี โดยนายวุฒิ สุมิตร รองราชเลขาธิการ ได้มอบหางจามรีสีขาวซึ่งเอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศเนปาล

ได้จัดหาส่งมาให้กรมศิลปากรใช้ทำพู่ประดับเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์แทนของเดิมซึ่งชำรุดและเก่ามาก ทั้งนี้ นาวาโทธนัฐวิฎ อร่ามเกลื้อ รองผู้อำนวยการกองเรือเล็ก กรมการขนส่งทหารเรือ ในฐานะครูฝึกกำลังพลฝึพายชบวนพยุหยาตราชลมารค รับหน้าที่นำพู่ห้อยซึ่งเป็นเครื่องประดับชิ้นสำคัญติดตั้งที่ส่วนหัวเรือสุพรรณหงส์ที่ใช้ประกอบในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวชิราลงกรณรัชกาลที่ ๑๐ เมื่อเดือนพฤษภาคม ๒๕๖๒ ที่ผ่านมา โดยพู่ห้อยทำจากแก้วเจียรไนนำมาประกอบกัน ตัวพู่ทำจากขนจามรีนำเข้ามาจากประเทศเนปาล ลักษณะขนสีขาวนุ่มละเอียด นำมาประกอบทำเป็นชั้นตามทรงของพุ่มที่เป็นแบบอยู่ข้างใน โดยอัญเชิญไปจอดที่ท่าราชวรดิฐ เป็นการถวายพระราชอิสริยยศเครื่องราชูปโภคตามราชประเพณีโบราณ และใช้ในการเสด็จพระราชดำเนินเสียบพระนคร โดยชบวนพยุหยาตราทางชลมารค พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดขึ้นในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดอรุณราชวราราม ในเดือนตุลาคม ๒๕๖๒ นอกจากนี้ วัฒนธรรมการนำพู่ขนจามรีสีขาวมาประดับบริเวณส่วนหัวเรือเพื่อความเป็นสิริมงคลยังพบในเรือพระราชพิธีล้านอื่น ๆ อีกด้วย ได้แก่ เรือพระที่นั่งอนเนกชาติภุชงค์ เรือตั้ง เรือคู่ซึก เป็นต้น

พู่จามรีในเครื่องคชาภรณ์

ที่มาของภาพ: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติช้างต้น, ๒๕๖๒

ความหมายคำว่า “คชาภรณ์” หมายถึง “เครื่องประดับข้าง” คำว่า คชาภรณ์ มาจากคำว่า คช (คะ-ชะ) แปลว่า ข้าง กับคำว่า อาภรณ์ แปลว่า เครื่องประดับ เป็นเครื่องแต่งตัวของข้างเผือกที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้ในวันสมโภชขึ้นระวางเพื่อเป็นเครื่องยศสำหรับข้างต้นของพระมหากษัตริย์ ประกอบด้วย ผ้าปกกระพอง พู่หูซึ่งเป็นส่วนที่นำขนจามรีมาใช้ ทามคอ พานหน้า พานหลัง ลำอาง พนาศ เสมาคชาภรณ์ และเครื่องยศ ๕ เครื่องคชาภรณ์จะแตกต่างกันไปตามลำดับชั้นยศของข้างต้น และความเหมาะสมในการใช้งาน เช่น ข้างตั้งหรือข้างศึก พระราชทานเป็นเครื่องลูกพลู ส่วนตาข่ายทำด้วยผ้าปักดินทองฉลุเป็นลวดลายมีพู่ห้อยที่ทำมาจากขนจามรีเรียงรายตามส่วนต่าง ๆ เช่น พู่ห้อยที่ตาข่าย ข้างตะเกียบหู ขอบชายของพนาศ ข้างของหาง เป็นต้น (Ritpakdee, 2017, p. 1-9)

พู่ห้อยจากขนจามรีดังกล่าวเรียกว่า “คชเกสร” เป็นชื่อของโยคหนึ่งในโหราศาสตร์การตะ คำว่า “คช” แปลว่า ข้าง ส่วนคำว่า “เกสร” แปลว่า ขนแผงคอ เมื่อนำมารวมกันจะหมายถึง พู่จามรีที่อยู่อยู่ข้างหูของข้างทรง ทั้งนี้ การสร้างและประดับเครื่องคชาภรณ์แก่ข้างสำคัญหรือข้างต้นในราชสำนักไทยเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อใด ไม่พบหลักฐานที่ชัดเจน สันนิษฐานว่า น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย พร้อมกับคติความเชื่อเรื่องข้างเผือกตามตำราคชศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับข้างเผือกหรือข้างมงคล ซึ่งเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยพบหลักฐานการสร้างเครื่องคชาภรณ์ประดับข้างเผือกหรือข้างสำคัญในศิลปะอินเดียโบราณที่มีการประดับด้วยเครื่องคชาภรณ์ (Chanthawit, 2004, p. 80-83)

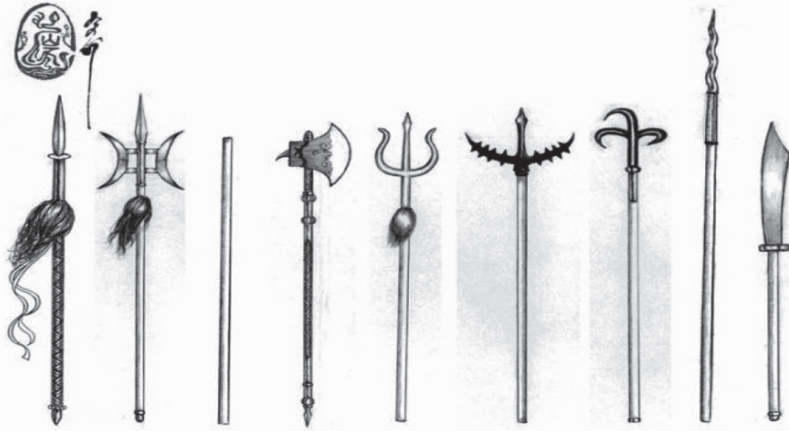
สมัยกรุงสุโขทัยได้ปรากฏความในศิลาจารึกหลักที่ ๑ เกี่ยวกับเครื่องคชาภรณ์ของข้างทรงพ่อขุนรามคำแหงมหาราชว่า **“ท่านแต่งข้างเผือก กรพดลยาง เทียนญ่อมทองงา ช้ายขาวช้อยรุจาครี พ่อขุนรามคำแหงขึ้นขี่ไปนบพระที่อรัญญิก”** โดย “लयาง” หมายถึง พู่ประดับหัวข้างห้อยทางด้านหน้าของหูทั้งสองด้าน เครื่องประดับข้างทรงของพ่อขุนรามคำแหงคล้ายกับเครื่องประดับข้างต้นในสมัยรัตนโกสินทร์ มีลยางห้อยและที่งาประดับด้วยกำไลทองคำ ส่วนเครื่องประดับข้างทรงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ จะสวมศิริภรณ์หรือมงกุฎ ดั้งเห็นได้จากภาพสลักบนแท่งที่ปราสาทบายน เมืองนครธม (Khaosod editorial department, 2014, p. 156) ส่วนดินแดนล้านนาทางภาคเหนือของไทยปรากฏข้อมูลเกี่ยวกับจามรีในเครื่องคชาภรณ์เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระ

พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ เสด็จประพาสเมืองเชียงใหม่ ความว่า “ข้างสมเด็จพระบรมราชินีผูกเครื่องทองเจ้าผู้ครองนครลำพูน มีปกตะพองห้อยหู พู่จามรี ห้อยข้างของหาง ผูกกุบจำลองทอง” (Choompol, 2016, p. 59)

สำหรับพู่หูในเครื่องคชารัตน์ทำด้วยขนหางจามรีสีขาวบริสุทธิ์ เป็นเครื่องประดับทรงพู่ใช้ห้อยจากผ้าปกกระพองลงมาอยู่ส่วนหน้าของโบหูทั้งสองข้าง ในการประกอบเป็นลูกพู่เบื้องต้นต้องทำแกนด้วยผ้าขาวเป็นรูปดอกบัวตูม มีเชือกหุ้มผ้าตาดทองต่อจากขั้วแกนเพื่อใช้ผูกกับผ้าปกกระพอง จากนั้นเย็บขนจามรีประกอบเข้ากับแกนที่เตรียมไว้จำนวน ๒ พู่ เมื่อเย็บขนจามรีแล้วจะมีรูปทรงคล้ายดอกบัว มีเส้นผ่าศูนย์กลางกว้างที่สุด ๒๖ เซนติเมตร ส่วนผ้าคลุมพู่ทำด้วยผ้าเยียรบับรูปดาวหกแฉก ใช้คลุมบนขั้วพู่จามรี โดยเจาะรูตรงกลางเพื่อใช้เป็นที่ย่อยเชือก ขอบผ้าริมนอกขลิบด้วยผ้าตาดทอง ริมในขลิบด้วยผ้าสีแดง โดยลูกพู่ขนจามรีที่ใช้เป็นเครื่องคชารัตน์ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙ ได้นำเข้าขนจามรีจากประเทศเนปาล โดยมีนายวุฒิ สมิตรรองราชเลขาธิการได้ประสานงานกับเอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศเนปาลจัดหาส่งมาให้กรมศิลปากรใช้ทำพู่หูเครื่องคชารัตน์ (Fine Arts Department, 2007, p. 1)

ปัจจุบันได้มีการส่งมอบเครื่องคชารัตน์ให้กรมธนารักษ์เพื่อเก็บรักษาในพิพิธภัณฑสถานตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙ เมื่อครั้งที่กรมศิลปากรได้ถวายเครื่องคชารัตน์ที่จัดทำเมื่อปี ๒๕๔๙ เพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี กรมศิลปากรได้นำเครื่องคชารัตน์ทั้งหมดจำนวน ๘ รายการเก็บรักษาไว้ที่กรมธนารักษ์ ภายในพิพิธภัณฑสถานแสดงทรัพย์สินมีค่าของแผ่นดิน ทั้งนี้กรมศิลปากรมอบหมายให้สำนักช่างสิบหมู่ ดำเนินการจำลองเครื่องคชารัตน์ทั้งหมดขึ้นมาใหม่ ๑ ชุดเพื่อนำไปประดับข้างภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติช่างต้นต่อไป (Chinnaphong, 2013, p. 1-2)

พู่จามรีในเครื่องราชศาสตราวุธ

ที่มาของภาพ: ห้องศาสตราวุธพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร, ๒๕๖๒

“ราชศาสตราวุธ” ถือเป็นอาวุธเพื่อใช้ในการทำสงครามสำหรับปกป้องราชอาณาจักรของสถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยโบราณ โดยการนำขนจามรีมาใช้ประดับอาวุธโบราณของไทยคาดว่าได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมมาจากจีนมากกว่าอินเดีย เนื่องจากที่ราบสูงของจีนและทิเบตถือเป็นอีกพื้นที่หนึ่งซึ่งนิยมเลี้ยงตัวจามรีทั้งสำหรับนำมาใช้เป็นบริโภคในชีวิตประจำวันและใช้ประดับตกแต่งอาวุธด้วย ส่วนใหญ่นิยมนำมาข้อมให้เป็นสีแดงเนื่องจากเป็นสีมงคล ทั้งยังมีความเชื่อว่าเส้นขนจามรีข้อมสีแดงยังช่วยขับไล่สิ่งชั่วร้ายและความเป็นอัปมงคลออกไป ส่งผลให้เป็นขวัญกำลังใจในการทำศึกสงคราม

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หอกและทวน ถือเป็นอาวุธที่นิยมประดับเส้นขนจามรีเอาไว้บริเวณด้ามทวนหรือด้ามหอกมากที่สุด ส่วนใหญ่เป็นอาวุธยาวสำหรับทหารม้า ซึ่งปรากฏตำราอาชาลักษณ์ หรือการดูแลรักษาอาวุธม้าดีเพื่อใช้ในการสงครามที่เกี่ยวข้องกับตัวจามรี คือ ต้องมีเส้นขนเท้าเหมือนขนจามรี ความว่า **“ม้าที่มีลักษณะดีนั้น จะมีรูปร่างก็งายสิทธิ์และสิงห์ มีจักษุดั่งมิ่งมิ่ง น้ำในจักษุเป็นนิล จักษุดวงกลมดำขลับ ดูจดังตานกแขกเต้า ขนกายทั่วไปเกรียนดั่งขนโคป่า คอคอดแวงกลมเชื่อมวงน่องดั่งราชสีห์ เท้าเรียวย จุดเส้นขกเท้าดั่งขนจามรีต้นเสมอหู”**

“จามรี” สัตว์ที่ไม่มีในประเทศไทย แต่ปรากฏในโบราณราชประเพณี

ด้านบทละครเรื่องอิเหนาในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ได้บรรยายถึงการประดับขนจามรีไว้ที่อาวุธของทหาร ความว่า **“ขุนม้าผูกม้าพลาหก ผันผก่วงโหวในสนาม ทหารขี่เสื่อสีน้ำเงินงาม ถือทวนพู่จามรีแดง”** ส่วนในวรรณคดี เรื่อง “เชียงเมี่ยงหรือศรีธนญชัย” ได้ระบุว่า **“ประดับขากรณ์เรื่องแลเครื่องมัน ล้วนสุวรรณเนาวรัตน์เลือกจัดสรรห้อยภูจามรีทั้งสองกรรณ งามตั้งเอราวรณอมรินทร์”** กับอีกตอนหนึ่งปรากฏใช้คำว่า “จามรี” ความว่า **“พลอัศวอัศวทวนมาศลำยอง จามรีลำพอง”** และ **“กำภูหุ้มภูพวรรณจามรีเพื่อยพวยงาม”** สะท้อนให้เห็นว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นช่วงเวลาที่แต่งบุญโผนาคำฉันท์ปรากฏการเรียกชื่อทั้งคำว่า “จามร” และ “จามรี” โดย “จามรี” มีความหมายถึงตัวจามรีที่เป็นสัตว์ ขณะที่ “จามร” ใช้เรียกในลักษณะการแปลงสภาพจากขนของจามรีเป็นราชูปโภคหรือเครื่องสูงประเภทพัดโบกแล้ว นอกจากนี้ ยังมีการบรรยายฉากสวรรค์ชั้นกามาพจรในพระราชนิพนธ์ เรื่อง “ธรรมาธรรมะสงคราม” ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ซึ่งทรงอธิบายถึงขบวนเทพที่ถือทวนผูกด้วยขนจามรีสีแดง หรือแม้แต่ในเรื่องสามก๊กที่มีการบรรยายถึงธงประจำกองทัพที่มีการประดับด้วยขนหางจามรีด้วยเช่นกัน (Chanthasaro, 2016, p. 1-2)

“จามรี” ในวรรณคดีไทย

วรรณคดีไทยหลายเรื่องและหลากหลายยุคสมัยได้ปรากฏการสอดแทรกเนื้อหาหรือข้อมูลเกี่ยวกับ “จามรี” ไว้เป็นจำนวนมาก เริ่มตั้งแต่เรื่อง “ไตรภูมิกถา” สมัยกรุงสุโขทัย ฉบับถอดความได้บรรยายถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ความว่า

**“เมื่อขึ้น ๘ คำ ๑๕ คำ แรม ๘ คำ ๑๕ คำ หรือ ๑๔ คำ
ท้าวตรูราชผู้เป็นใหญ่ในหมู่เทวดาบนเขายุคันธร ซึ่งอยู่ทางทิศ
ตะวันออกของเขากำแพงจักรวาล พร้อมทั้งหมู่คนธรรพ์ที่ประดับ
ประดาไปด้วยเงินและทองตั้งแต่ศีรษะตลอดถึงเท้าตัว มีเงิน
ทองมากกว่าร้อยล้าน มีเครื่องแท่นและหอก ดาบ จามรจามรี
ล้วนแต่เป็นเงินและทองทั้งสิ้น”**

และได้บรรยายถึงผู้คนที่ย้ายอยู่ในป่าหิมพานต์ของชมพูทวีปว่า

“ป่าเหล่านี้เป็นที่อยู่อาศัยบำเพ็ญบุญของผู้ทรงธรรมทั้งหลาย ปลาเนื้อถ้าตายเองพวกเขาจึงจะกินกัน ป่าไม้เหล่านี้มีเนื้อทรายจามรีอยู่มากมาย พวกเขาเอาหางจามรีมาปรุงเรือนกันอยู่อาศัย”

ส่วนใน “สมุทรโฆษคำฉันท์” ซึ่งแต่งขึ้นสมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ ตอนต้น มีผู้ประพันธ์หลายคน ไม่ว่าจะเป็นสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระมหาพรหมครู และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ในสมัยรัชกาลที่ ๓ โดยได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสรให้เป็นวรรณกรรมยอดเยี่ยมประเภทคำฉันท์ ปรากฏการกล่าวถึง “จามรี” ในหลายบทตอน ได้แก่

**“ขุนได้อันทรงมงกุฎกร
เห็จขึ้นในเหมรททยาน**

**กุมกระบองกระบี่เบญญา
จมรีอันเทียมสรรพ”**

(Ruengruklikit, 2014, p. 13)

กับอีกบทหนึ่ง ความว่า

**“ถัดนั้นจิตตเสนคือโก-,
แลเทียมด้วยตัวจามรี”**

สรรพแก่งไก่อ.

จะเห็นได้ว่า ฉันท์ทั้งสองบทได้สะท้อนเรื่องราวของกษัตริย์เจ้าเมืองหลายแห่งที่มาเข้าร่วมแข่งขันขบกลโหะธนูในงานสขุมพรมนางพินทุมตี ณ กรุงมยนคร หนึ่งในนั้นคือท้าวจิตตเสนซึ่งชื่รถเทียมด้วยตัวจามรี ทั้งนี้ ความน่าสนใจอยู่ตรงที่ว่าวิถีชีวิตในสังคมแบบเกษตรกรรมของคนไทยอาจพบเห็นการนำสัตว์พาหนะจำพวกช้างม้า วัวควายมาทำเป็นรถเทียมเพื่อไถนาหรือเพื่อการออกศึกสงคราม ทว่า ในวรรณคดีเรื่องดังกล่าวกลับมีทั้งสัตว์ในจินตนาการและสัตว์ที่มีอยู่ในชีวิตจริงแต่ไม่ได้เป็นสัตว์ประจำถิ่นของประเทศไทย ได้แก่ กษัตริย์นามว่า “เทพพิชัย” ที่ชื่รถเทียมมอฐ ซึ่งเป็นสัตว์ที่อยู่ในพื้นที่แห่งแล้งตามทะเลทรายในตะวันออกกลางและอีกตระกูลหนึ่งในทวีปอเมริกาใต้ กับสัตว์ที่เป็นกรณีศึกษาในครั้งนี้คือ “จามรี” อยู่ในทิเบต เนปาล ภูฏาน และอินเดียใช้เป็นพาหนะสำหรับบรรทุกสิ่งของ แต่กรณีนี้ก็กลับใช้เป็นสัตว์เทียมเพื่อทำศึกสงคราม ส่วนใน “บุญถนอวาทคำฉันท์” ของพระมหานาควัดท่าทราย เป็นวรรณคดีที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำนานพระพุทธบาทและงานสมโภชรอยพระพุทธบาท สันนิษฐานว่าแต่งขึ้น

ในสมัยอยุธยาตอนปลาย ตรงกับสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ได้กล่าวถึงจามรีไว้ตอนหนึ่ง ความว่า “**กำภูหุ้มภูพรรณจามรีเพื่อยฟายงาม**” ขณะที่ฉันทอภทหนึ่งระบุว่า

“ในจอมศิริมี จามรีอันนงคราญ เห็นทางประหลาด พงูทรสายผม”

เป็นการบรรยายให้เห็นถึงแหล่งที่อยู่อาศัยของตัวจามรีบริเวณภูเขา และอวัยวะสำคัญอย่างเส้นขนตรงส่วนหางที่ผู้แต่งอุปมาให้เหมือนกับสตรีที่กำลังสยายผมอยู่ เนื่องจากจามรีจะห่มขนนอมเส้นขนของมันเองเป็นอย่างมาก ส่วนฉันทอภทอีกสามในเรื่องเดียวกันที่มีการเอ่ยถึงจามรี ประกอบด้วย

“แล้วจึงให้ห้อยเส้นขน จมรีโดยกล และผูกเป็นขวันแขวนวง”
“ให้แผลงศรหนึ่งอย่างนาน ยิงจามรีพาล นั้นจงต้องกึ่งกลาง”
“ต้องเส้นหางมฤคจามรี ขาดขจัดทฤษฎี ก็ตกตระบัดดูแสดง”

(Maneesai, 2005, p. 804-822)

สะท้อนให้เห็นว่าขนหางจามรีซึ่งมีขนาดเล็กมากได้นำมาใช้เป็นเป้าล่อยิงธนูในการทดสอบความแม่นยำสมัยโบราณ ส่วนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ทรงบรรยายถึงการสร้างเขาไกรลาสไว้ใน “อิเหนา” ตอนไล่กันต์สี่ะตรา (Sajjaphan, 2009, p. 158) ความว่า

“ช่องชะวากเว้งว่างไว้อ่างแก้ว บนเนินแนวนั้นปลุกพุกฤษา
รายรูปสิงห์สัตว์นานา โคกิเลนเสียงผาจามรี”

จะเห็นได้ว่าสัตว์ทั้งสี่ในวรรณคดีเรื่องอิเหนาจะแตกต่างไปจากพระราชนิพนธ์ไล่กันต์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตรงที่สัตว์สี่ชนิดประกอบด้วยราชสีห์ โค ช้าง และม้า ซึ่งมีท่อน้ำออกจากรากบริเวณสระอินดาชโดยรอบเขาไกรลาสจำลอง ส่วนวรรณกรรมอีกเรื่องหนึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือ “นิราศนรินทร์” ประพันธ์โดยนายนรินทร์เบศร์ เป็นมหาดเล็กฝ่ายพระราชวังบวร (วังหน้า) ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ได้กล่าวถึงจามรีไว้ตอนหนึ่ง ความว่า

๑ นางทรายจามเรศรู้	รักชน
คือสุขสงวนงามตน	แต่น้อย
ตายองตออตายล	ยวนเนตร นางเอย
โถมแม่บาดตาย้อย	อยู่พุ้นฉันทไต ๑-

(Sangsinchai, 2019, p. 1)

ขณะที่ใน “โคลงโลกนิติ” ฉบับประชุมจารึกวัดโพธิ์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เมื่อพุทธศักราช ๒๓๗๔ ทรงมีพระราชดำริให้จารึกองค์ความรู้ในสรรพวิชาไว้ในจารึกศิลา ซึ่งได้กล่าวถึงจามรีไว้ตอนหนึ่ง ความว่า

๑ จามรีชนช้อยอยู่	หยุดปลต
ชีพรักรักยศ	ยิ่งไซรั
สัตว์โลกซึ่งสมมติ	มีชาติ
ดูเยี่ยงสัตว์นั้นไต่	ยศช้อยสรรเสริญ๑-

อีกเรื่องที่ปรากฏในประชุมจารึกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามคือ “กลบทเบญจวรรณห่าสี” ของหลวงนายชาญภูเบศร์ ระบุว่า **“น้องนับหน้าหนักกว่าเชษฐารั้รอราริ่เรื่องรักหักให้ขาม จะช่างให้เชิงขึ้นทำกันความ เงาม่งเงื่อนงดงามเหมือนจามรี”**

วรรณคดีเรื่องต่อมาที่เอ่ยถึงจามรีในเนื้อหา ได้แก่ “พระมาลัยคำหลวง” เป็นวรรณคดีที่เกี่ยวข้องกับศาสนา นิพนธ์โดยเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร เมื่อปีพุทธศักราช ๒๒๘๐ ทรงได้ต้นเค้ามาจากมาลัยสูตรภาษาบาลี สันนิษฐานว่าน่าจะแต่งขึ้นในพม่ามากกว่าลังกาตามที่ตีความกัน เดิมใช้เป็นบทสวดในพิธีแต่งงานแต่ต่อมาได้ใช้สวดในงานศพ ได้กล่าวถึงเครื่องสูงเครื่องพัดโบกหลายประเภท กล่าวคือ

“พชนีพริ้งพรายพรรณ	บังสุรย์สรพ์ชุมสาย
จามรรายจามรี	วาลวิชนีแก่วงกวด”

ส่วนเรื่องรามเกียรติ์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ได้กล่าวถึงจามรีในฐานะสัตว์พาหนะของยักษ์ไว้ในสมุดไทยเล่มที่ ๕๙ ความว่า”

**“โยธาทัพหลวงล้วนสามารถ งามอาจฤทธิแรงแข็งกล้า
ขี้มิ่งส์สิงห์เสือกิเลนลา เสี่ยงผาไลโตจามรี”**

วรรณคดีอีกเรื่องหนึ่งที่แต่งขึ้นโดยสุนทรภู่ครูกวีสมัยรัตนโกสินทร์ คือ “สุษิตสอนหญิง” ที่เปรียบเทียบพฤติกรรมกรรกรักรักร่างกายให้เหมือนกับตัวจามรีรักษาขนหางของตัวเอง ความว่า

**“ตั้งพฤษาต้องวายุพัดโบก เขยื้อนโยกก็แต่กิ่งไม้ทิ้งที่
จงยับยั้งข้างใจเสียให้ดี เหมือนจามรีรู้จักรักษากาย”**

จากข้อมูลเกี่ยวกับจามรีกับสังคัมและวัฒนธรรมไทยในมิติต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น สามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิดทฤษฎีทางสังคัมวิทยาและมานุษยวิทยา วัฒนธรรม กล่าวคือ “ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม” (Cultural Diffusion Theory) เป็นการกระจายตัวของแบบแผนทางวัฒนธรรมจากพื้นที่หนึ่งไปยังพื้นที่อื่น เช่น ภาษา การแต่งกาย ศาสนา ฯลฯ สำหรับกรณีของการนำวัฒนธรรมการใช้ขนจามรีเข้ามาในประเทศไทยทั้งจากประเทศอินเดียและจีน ถูกนำเข้ามาด้วยเหตุผลเชิงศาสนา ความเชื่อ การประกอบพิธีกรรม วัฒนธรรมราชสำนักของสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นหลัก ซึ่งรูปแบบการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมมี ๕ ลักษณะ ประกอบด้วย ลักษณะแรก การแพร่จากที่หนึ่งไปยังที่อื่นโดยวัฒนธรรมในที่เดิมยังคงมีพลังและแพร่ออกไปมีพลังในที่อื่นด้วย เมื่อนำมาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับกรณีศึกษานี้จะพบว่า วัฒนธรรมการใช้ขนจามรีที่ได้รับจากอินเดียและจีนไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะแค่เพียงประเทศไทยอย่างเดียวเท่านั้น แม้แต่ในประเทศเพื่อนบ้านในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำเช่น เมียนมา กัมพูชา เวียดนาม รวมทั้งภูมิภาคอื่น ๆ ในโลก เช่น เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่างก็ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากการใช้ขนจามรีด้วยเช่นกัน

ลักษณะต่อมา คือ การแพร่แบบเปลี่ยนพื้นที่ โดยกลุ่มคนในวัฒนธรรมหนึ่ง ย้ายถิ่นอาศัยไปอยู่ในที่ใหม่ เมื่อวิเคราะห์จากกรณีของบทความวิชาการนี้จะพบว่าการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวอาหรับ เปอร์เซีย รวมทั้งชาวอินเดียในสยามนั้นมีมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน ด้วยเหตุผลทางการค้าหรือการอพยพย้ายถิ่นใดก็ตาม แต่ได้นำเอาความคิด ความเชื่อ และวัฒนธรรมประเพณีเข้ามาเผยแพร่ในสยามด้วยส่วนหนึ่ง

ลักษณะที่สาม เป็นการแพร่แบบลำดับชั้น เป็นการนำวัฒนธรรมของชนชั้นสูง แพร่ไปสู่ชนชั้นล่าง ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบการนำวัฒนธรรมการใช้เส้นขนจามรีของไทยมาใช้ภายในราชสำนักจนก่อเกิดเป็นโบราณราชประเพณีที่มีขนจามรีเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการประกอบพิธีกรรม แล้วเผยแพร่ไปสู่ชนชั้นสูง พระบรมวงศานุวงศ์ อำมาตย์ราชบริพาร รวมทั้งชนชั้นนักบวชที่มีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมโดยตรงด้วย

ลักษณะที่สี่ การแพร่ผ่านบุคคลซึ่งนำวัฒนธรรมติดตัวไปและเผยแพร่ไปสู่คนอื่นคนหนึ่งแบบตัวต่อตัว ซึ่งผู้เขียนนึกถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ มีพระปรีชาสามารถด้านภาษาบาลีสันสกฤตและศึกษาวัฒนธรรมอย่างแตกฉาน ทำให้มีพระราชประสงค์ชำระและฟื้นฟูวัฒนธรรมการใช้พระแสงจามรีตามแบบอินเดียโบราณขึ้นมาในโบราณราชประเพณีอีกครั้ง โดยมีรับสั่งให้ขุนนางเดินทางไปยังประเทศอินเดียเพื่อหาวัตถุดิบมาใช้ประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ได้อย่างสมบูรณ์

และสุดท้าย การแพร่แบบมีตัวกระตุ้น เป็นการแพร่วัฒนธรรมผ่านบางสิ่งบางอย่าง หรืออาศัยความคิดบางอย่างเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ ซึ่งผู้เขียนมองว่าปัจจัยกระตุ้นให้เกิดการเผยแพร่วัฒนธรรมการใช้เส้นขนจามรีในโบราณราชประเพณีของสังคมไทยได้ดีที่สุด คือ สถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งยังคงเป็นรากฐานทางสังคมและวัฒนธรรมที่สำคัญของไทยตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน จึงมีการสืบทอดวัฒนธรรมภายในราชสำนักเรื่อยมา ถึงแม้ว่าพิธีกรรมเหล่านั้นจะต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัดตามระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้ตั้งแต่สมัยโบราณกาล แต่วัฒนธรรมเหล่านี้ก็ยังคงสืบทอดและดำรงอยู่เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน (Duangwiset, 2017, p. 1)

Reference

- Bunprasirt, J. *Analysis of texts regarding oxen*. (Master's thesis). Graduate School, Architectural Heritage Management and Tourism (International Program) Silpakorn University, Bangkok, Thailand.
- Chantarasaro, S. (2016). *Tamnieb sattrawut jean*. [Chinese weapons]. Bangkok: Gypsy Printing.
- Chanthawit, N. (2004). Beliefs in the white elephant. *Vimanmek Journal*. 8 (3), 80-83.
- Chinnaphong, P. (2013). *Kromsil pei kreung kacharaporn*. [Fine Arts Department display of elephant ornaments]. Bangkok: Manager Printing.
- Choompol, P. (2016). *Karn sangkor prewatsart boklao nai somdejphanagchao Ramphaiphanni phaborromrachinee nai ratchakarn tee jed*. [Oral history synthesis in the reign of H.M. Queen Ramphaiphanni of King RAMA VII]. Bangkok: King Phajadhipok Museum, King Phajadhipok Institue.
- Duangwiset, N. (2017). *Karn phaekrajai tang wattanatham*. [Cultural Assimilation]. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organisation)
- Fine Arts Department. (2007). *Karn sang keuang kocharaporn*. [Elephant ornament making]. Bangkok: Fine Arts department.
- Fine Arts Department. (1977). *Chareug nai phatej Thai*. [Manuscripts in Thailand]. Bangkok: The national library.
- Fine Arts Department. (1995). *Pharatchapongsawadan rattanakosil ratchakarn tee sam Chao Phraya Thipakornwong*. [Chronicles of the Rattanakosin period: King RAMA III by Chao Phraya Thipakornwong]. Bangkok: Ministry of cultural.

- Fine Arts Department. (2007). *Phamuan phap prawatsatThai pharatchaphiti boromrajabhisek samai Rattanakosil*. [Thai historical image processing of the royal coronation ceremony in the Rattanakosin period]. Bangkok: National Archives of Thailand.
- Fine Arts Department. (2007). *Teaw muang Bhama*. [A journey in Myanmar]. Bangkok: Vajirayan Library.
- Fine Arts Department. (2009). *Pharatchaphitisibsongdeun pharatchanipol nai phabhatsomdejphai chilachomkaochaoyuhua*. [The twelve months royal ceremony writings of King RAMA VI]. Bangkok: Horrattanachai Printing.
- Junlaprom, J. (2017). *Karn pabpian rubbab rae khammai kong sanyalak monkkol jak samil Dvaravati teung Rattanakosil*. [Changes in form and meaning of sacred symbols from the Dvaravati to Rattanakosin Periods]. Bangkok: School of Humanities and Applied Arts, University of the Thai Chamber of Commerce
- Khamwang, A. (2017). *Satsada nai rubbab phamahakrasat hang satsana Sikh: phawatsat kwammai rae ongphakob* [The Sikh Guru in the form of the holy book history, meaning and composition (comparative explanation)]. Nakhonpathom: Center for Bharat studies, Research institute for languages and cultures of Asia, Mahidol University.
- Khaosod editorial department. (2017). *Wai phapratan jedsibjed chagwat*. [Paying respect to the principal Buddha image in 77 provinces]. Bangkok: Khaosod Printing.
- Kirdsiri, K. (2027) *Ngan phra man: sinlapasathapattayakam piawattisat lae watthanatham kiaoueang* [The Royal Cremetorium: Architecture, History, and Related culture]. Bangkok: Matichon Publishing.

- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (2016). *Phataipidok lemtee jeb phawinaipidok lem tee jed*. [Tipitaka and Vinaya, The Book of Discipline]. Bangkok: Department of Religious Affairs.
- Maneesai, C. (2005). *Samuthakhot Khamchan chuang tee tang samai ayuddhaya: witeekarn dan nuea reung*. [Ayutthaya portions of Samuthakhot Khamchan : Continuity]. Bangkok: The Journal of the Royal Institute of Thailand. Vol. 30 No. 3 Jul.-Sep.
- Ministry of Education. (1988). *Mahawejsandonchadok chabab sibsam kan*. [The story of Gautama Buddha, 13 episodes edition]. Bangkok: Kurusapha Ladphao printing.
- Netniyom, S. (2016). *Kreungratchakakutthapan tang ha kong Thai lae Myanmar*. [Five royal regalia of Myanmar and Thailand]. Nakhon Pathom: Research Institute for Languages and Cultures of Asia.
- Ritpakdee, S. (2020). *Kuengkacharapornphasawej adulyadejbhahana keungphadan chanton samai rattanakosil nai ratchakarn tee kao*. [The elephant ornaments of Pha Savej Adulyadej Bhahana: The state elephant accessories in the Rattanakosin period of King Rama IX]. Bangkok: Treasury Department, Ministry of Finance.
- Ruengraklikit, C. (2016). *Panha khampuchapak bank kham nai reung Samutthakhot Kham Chan*. [Some Problems of Khmer Loanwords in Samutthakhot Kham Chan]. Bangkok: Thai language Department, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.
- Sajjaphan, R. (2009). *Enau roi kaew chabab tod kham somboon*. [Enau: Completely prose edition]. Bangkok: Sathapornbooks Printing.
- Sangsinchai, T. (2019). *Chamari an wa Cha-Ma-Ri*. [Chamari read as Cha-Ma-Ri]. Bangkok: Dhammaserichon Printing.
- Saraphaivanich, B. (2017). *Kreung phakob pharatchaisariyayod samrab phamahakasat tee prakod nai pharatchabhiti borromrajabhisek nai*

- samai rattanakosil*. [The component of royal regalia used in the coronation in the Rattanakosin Period]. (Master's thesis). Graduate School, Silpakorn University, Bangkok, Thailand.
- Soomjinda, P. (2010). *Pik khamroo kreungmai chamrak benjaratchakakutthaphan nai phipittaphansathanhangchat ramkhamham changwat sukhothai*. [The knowledge regarding royal regalia engraved wood plates in the Ramkhamhaeng National Museum, Sukhothai province]. *Silpawattanatham Journal* 10th August.
- Sriwattanasan, P. (2010). *Samroi kaosibhapi banteuk kong pinto lakthan phawatsatnipol rue niyai phachonpai*. [395 Years Pinto's Pérégriinação: an Account of Historiography or Adventurous Novel]. 48th National conference of Kasetsart University.
- Thongchua, P. (2016). *Kreungbancharatchakakutthaphan Phra Maha Phichai Mongkut*. [Royal Regalia: The Great Crown of Victory or "Phra Maha Phichai Mongkut"]. Bangkok: Muang Thai Life Assurance.
- Udomphol, P. (2013). *Belief, Tradition, Rite and Conservation of Thai Buffaloes: A Case Study of Farmers in the Don Pru Sub-District of the Si Prachan District In Suphanburi Province*. (Master's thesis). Graduate School, Sukhothai Thammathirat Open University, Bangkok: Thailand.
- Vajirayana. (1959). *Bunnawat Kham Chan rae subhasit isarayan*. [Bunnawat Kham Chan and Isarayan Proverbs]. Phanakorn: Runfreungtham.